

**Stefan Hertmans. *Fuga's en pimpelmezen. Over actualiteit, kunst en kritiek.*  
Meulenhoff/Kritak**

In Stefan Hertmans' essaybundel *Fuga's en pimpelmezen* broeit - in weerwil van de luchtige titel - een niet gering onbehagen, dat hem verleidt tot enkele forse polemische charges. Doelwit zijn onder meer het 'christelijk renouveau' dat tegenwoordig blijkbaar in de mode is onder Vlaamse intellectuelen, en het verlangen naar 'zuiverheid' (zoals Bernard Henry Lévy het heeft genoemd in *La pureté dangereuse*) dat het voormalige Joegoslavië in een bloedige oorlog heeft gedompeld en dat in eigen land wordt gekoesterd door de slechteriken van extreem-rechts.

Tegen de zuiverheid en de modieuze religiositeit verdedigt Hertmans de twijfel en de kritiek. Zelfs de 'permanente staat van crisis' (waarop wat hij bestrijdt een reactie is) wordt positief gewaardeerd als 'de Europese eigenheid en emancipatie', een uiting van het Verlichtingsdenken waaraan Hertmans op een ondogmatische wijze blijft vasthouden. Ondogmatisch, want voor de transcendente begeerten waarvan de religie leeft heeft hij wel degelijk een open oog en de onontkoombaarheid van enigerlei collectieve identiteit zal hij niet ontkennen. Zo'n identiteit moet alleen niet worden gezocht in een terroristisch 'integrisme', maar juist in een tolerante 'deconstructie' van alle zekerheid en homogeniteit.

Hertmans' essays, scherpzinnig en temperamentvol geschreven, ademen de geest van zowel de kritische theorie (*Frankfurter Schule*) als van het postmodernisme, zij 't een postmodernisme dat elke frivoliteit heeft afgelegd. Daarvoor is de toestand in de wereld te serieus en gevaarlijk geworden. De democratie, ofwel de idee van de postmoderne *melting pot*, staat op het spel, al blijkt de democratie ook een hinderpaal te zijn bij de bestrijding van wat haar bedreigt. 'Het Westen zit knel in zijn eigen logica van de democratie', schrijft Hertmans, die wel de democratische waarden van hun universele pretentie ontdoet maar daar niet de consequentie van een nieuw machtsdenken aan wil verbinden.

Macht en kunst gaan misschien ook niet zo goed samen. En Hertmans, dichter en schrijver van verhalen en van de roman *Naar Merelbeke* (dit jaar genomineerd voor de Libris Literatuurprijs), blijft steeds trouw aan het perspectief van de kunstenaar. In *Fuga's en pimpelmezen* gaat het ook rechtstreeks over de kunst, onder meer in enkele essays die weer een ander onbehagen verraden. Een onbehagen dat zich richt op de manier waarop in de massamedia met de kunst wordt omgesprongen, met name door critici en recensenten.

Hertmans moet zich inhouden, zo lijkt het, om niet volmondig in te stemmen met George Steiner, die in *Real presences* hardop droomde van een kunstwereld zonder de parasitaire ruis van de kritiek. In het essay dat hij aan Steiners boek wijdt, blijkt niettemin dat diens standpunt ook zijn beperkingen kent. Steiners hermeneutiek leidt tot wat Hertmans een 'esthetisch fundamentalisme' noemt, doordat hij met al zijn empathie het niet kan laten de kunst zijn persoonlijke religieuze overtuiging op te dringen. In zijn rabiante afkeer van het deconstructivisme komt Steiner volgens Hertmans zelfs dicht in de buurt van de dagbladkritiek, die doorgaans evenmin waardering op kan brengen voor de inzichten van Barthes, De Man of Derrida.

Ondanks alles blijft Hertmans Steiner bewonderen. Diens hermeneutische benadering van kunst en literatuur is immers ook die van hemzelf, zij 't zonder 'fundamentalistische' bijgeluiden, zoals in deze bundel blijkt uit de essays over Slavoj Zizek, Jan Fabre, Janacek en Elvis Costello, Sjostakovitsj en Keith Jarrett, Hindemith en Benn - aandachtige en liefdevolle essays, geschreven vanuit een vertrouwde omgang met en een degelijke kennis van hun werk.

Zodra de kunst*kritiek* ter sprake komt, verdwijnt echter alle bewondering, om plaats te maken voor een kennelijk onbedwingbare irritatie. Zonder onderscheid des persoons blijken de critici ten prooi te zijn gevallen aan de ernstigste kwalen van de moderne media. Zij lijden aan een ongeneeslijke 'actualiteitsneurose'; vanuit een subjectivisme dat is verworden tot 'gigantische ego-inflatie' behandelen zij schrijvers en kunstenaars 'alsof het lastige kleine kinderen zijn'. Nauwelijks geïnteresseerd in het kunstwerk zelf, zijn zij er alleen maar op uit in de ogen van collegae en publiek niet *dépassé* te lijken. En ondertussen berust hun oordeel op volslagen willekeur.

Voor een criticus is het natuurlijk niet leuk om zoiets te horen. Is het ook waar? Hertmans heeft zeker niet helemaal ongelijk: wie kunstkritiek bedrijft in de krant ontkomt moeilijk aan de druk van het journalistieke bedrijf en de daar heersende wetten. Maar hij overdrijft op een welhaast paranoïde manier, door alle critici op één grote hoop te gooien en door zijn pogingen om van het kritische oordeel zoiets als een tiranniek dictaat te maken.

Dat gebeurt, zij 't enigszins tussen de bedrijven door, in het essay over de avant-garde ('Kiezen voor Icarus?'), waarin Hertmans de kunstenaars op het hart drukt hun vernieuwingen niet te laten 'dicteren' door critici en recensenten. In de vroegere avant-garde heerste het 'primaat van de theorie'; nu de avant-garde 'ondergronds' is gegaan, is daarvoor een experimentele 'praktijk' in de plaats gekomen. Via de kritiek mogen de oude belemmeringen van de theorie niet stiekem weer terugkeren, lijkt Hertmans te willen zeggen, kennelijk niet bereid om te accepteren dat een kritisch oordeel iets anders is dan een dictaat. En dat de kritiek geenszins beoogt om de kunst aan banden te leggen, maar om het debat over de kunst op gang te brengen.

In een ander essay ('De vlam overleeft de brandstof') speelt Hertmans de vernieuwing van de kunst uit tegen de 'actualiteit' van de krant. Voor de kunst en de literatuur eist hij het recht op om tegen de actualiteit in te gaan, zoals Goethe indertijd tegen Newton in bleef vasthouden aan zijn *Farbenlehre*, ook al was deze wetenschappelijk onhoudbaar gebleken. Hertmans doet net alsof de dagbladkritiek de kunst dit recht ontzegt telkens wanneer zij historische argumenten hanteert, bijvoorbeeld door een bepaald kunstwerk 'achterhaald' te noemen.

Dat mag niet van Hertmans. Wat hij alleen uit het oog verliest is dat vernieuwing per definitie een historische categorie is, iets wat vraagt om vergelijking met het verleden. Ook zonder dat er een quasi-wetenschappelijk vooruitgangsgeloof aan te pas hoeft te komen, laat staan de door Hertmans wantrouwige blik gediagnostiseerde 'actualiteitsneurose'. Niet elke geclaimde vernieuwing verdient het automatisch als zodanig te worden erkend en geprezen.

Maar wie gelijk heeft zal altijd pas achteraf kunnen worden vastgesteld - dank

zij het debat, dat critici, kunstenaars en publiek met elkaar voeren en waaraan deze essaybundel met zijn vele stekeligheden een welkome bijdrage levert.

*(de Volkskrant, 19-5-1995)*